

Bløff. Hvordan juks og selvbedrag gjør oss til ekte mennesker

Skal du vinne evolusjonskampen, må du kunne bløffe. Skal du bli mester i bløff, må du kjenne din psykologi.

PUBLISERT 5. september 2014

PSY
KOL
OGI

Cappelen Damm, 2014. 400 sider

Psykologi har alltid stått for meg som læren om hvordan predikere (les: manipulere) atferd. Ikke overraskende da at en bok om bløff og bedrag har en umiddelbar appell.

Bløff er skrevet av en norsk journalist, men inneholder rundt regnet 78 % akademisk fagpsykologi av den typen som er av interesse for de som ønsker å lære seg manipulasjonens kunst. Her får du vite hvilken mentaltilstand den kjeffe fyren du liker, bør være i når du ber ham på date (Misappropriation). Skal du kapre den vakreste dama, bør du vite hvordan du skal bryte ned hennes «bitch shield». I boken finner du også ut hvorfor Pepsi har det med å vinne blindtester, til tross for at Coca-Cola vitterligen fortsetter å være verdens mest solgte sukkerleske.

En twisteskål full av bløff

Boka er en over 400 siders gjennomgang av hvordan vi lar oss lure i nær sagt alle sammenhenger. Bår Stenvik har ifølge sitt eget forord skrevet en bok om skjønnhet, sladder, krig, politikk, film, biologi, hjerneforskning, sjekking, kunst og musikk. Han holder det han lover; boken er et veritabelt kunnskapsmessig overflødigthorn som aldri blir kjedelig.

Stenvik innrømmer innledningsvis at han ikke har noen rød tråd i boken – utover at han har fulgt sin egen nese. Presiseringen er klok, siden man som leser tidvis blir frustrert over forfatterens mange tematiske krumspring. I sin forrige utgivelse *Skitt* fulgte forfatteren samme oppskrift. Jeg blir likevel sittende igjen med et inntrykk av at Stenvik har gjort det enkelt for seg selv. Man kan sympatisere med forfatterens behov for størst mulig fri boltreplass, men jeg ser ikke helt hvilken fordel denne strukturløsheten har for leseren. Til tross for Stenviks utvilsomme kunnskapsrike fortellerkunst taper prosjektene seg ved at leseren blir presentert for løsrevne bruddstykker mer enn en helhet som kan feste seg i erindringen. *Bløff* er god underholdning, men glemt i det øyeblikket den settes i bokhylla.

Hukommelsesproblemet kan motvirkes ved at man fester seg ved enkelte stolper i boken. Evolusjonsteori og evolusjonspsykologi er en slik. For bløff, løgn og juks har sitt utspring i evolusjonen.

Vi utviklet oss til bløffmakere

Forfatterens historiske gjennomgang drar oss tilbake til den kontroversielle artikkelen «The Social Function of Intellect» skrevet av psykologen Nicholas Humphrey i 1976. Artikkelen var omstridt den gangen fordi Humphrey fremsatte ideen om at evolusjonen bringes fremover av sosial manipulasjon like mye som av hardt arbeid. På et tidspunkt i vår forhistorie var det ikke nok at samfunnet bestod utelukkende av jegere og samlere, argumenterte Humphrey. Individuer som kunne videreformidle de beste jakt- og redskapsmakingsmetoder, viste seg å ha evolusjonsmessige fortrinn. Mennesket utviklet seg til et sosialt vesen der individene både konkurrerte seg imellom og utviklet gjensidige samarbeidsrelasjoner. De individene som best evnet å predikere andres atferd, oppnådde størst reproduktiv suksess. Humphrey betraktes som mannen som brakte evolusjonspsykologien inn i Akademia, og er ikke minst kjent for sin beskrivelse av sosial intelligens.

Sosial intelligens består blant annet av «Theory of Mind», som er en essensiell ingrediens i evnen til å forstå et annet menneske. Theory of Mind innebærer i praksis at vi utforsker vårt eget sinn og bruker dette som en modell for å forstå andre. Vi reflekterer rundt hva vi selv ville følt og hvordan vi ville oppføre oss i en gitt situasjon, og trekker slutningen at den andre vil tenke og oppføre seg på samme vis. Humphrey antydte med dette at det menneskelige intellekt var mer sosialt enn praktisk tilpasset, og fremsatte Theory of Mind som det biologiske grunnlaget for menneskelig bevissthet.

«*Bløff* er god underholdning,
men glemte i det øyeblikket den
settes i bokhylla»

Stenvik målbærer en skepsis mot evolusjonspsykologien, som han mener er for biologisk reduksjonistisk. Et eksempel er når han viser til religion, som i seg selv ikke har noen biologisk funksjon, men som sosial konstruksjon likevel tilfører vårt samfunn en betydningsfull avlastning til det formelle, juridiske system. Evolusjonspsykologien forklarer religion «som et resultat av en menneskelig tilbøyelighet til å dikte sammenhenger og lage fortellinger for å skape betryggende årsaksforhold i verden», argumenterer Stenvik.

Ifølge forfatteren fant de rådende bekymringer for deterministiske evolusjonspsykologer sin bekreftelse da en representant for standen, Geoffrey Miller, i 2013 twitret en melding til alle overvektige ph.d.-studenter. Her skrev han at de neppe ville gjennomføre studiet, siden overvekten var et tydelig tegn på manglende viljestyrke. Flere steder i boken kan man få inntrykk av at Stenvik mener at evolusjonspsykologer betrakter all atferd som biologisk gitt, og atferdsmessig plastisitet som en illusjon mest egnet som basis for selvhjelpsindustrien.

Evolusjonspsykologiens tvil om endringspotensialer

I boken trekkes Daniel Kahneman frem som en eksponent for fenomenet «anti-selvhjelps bøker» (eller: «can't help yourself»-bøker). Her er budskapet at tradisjonelle selvhjelps bøkernes premisser om at du kan tenke deg positiv til hva det skal være som falskt. Evolusjonspsykologiens pleistocen-determinisme tilsier ifølge Stenvik at mennesker er regelstyrte og langt fra så endringsdyktige som vi liker å tro. Men når Stenvik karakteriserer Kahneman som «atferdspsykolog», faller imidlertid dette resonnementet igjennom. Kahneman knyttes opp til beslutningstakingspsykologi og kognitiv psykologi, som har et helt annet fundament enn atferdspsykologien. Forfatteren har også feiltolket fagbegrepet «bias» innenfor kognitiv psykologi, som ikke har noe med fordommer å gjøre; *cognitive bias* betegner en type verdinøytrale tankeprosesser som følger visse regler, og som kan predikeres. Skal du bli en god bløffer, er det utvilsomt en god start å gjøre seg kjent med slike biaser. Nevnte Kahnemann, mannen bak den internasjonale bestselgeren *Thinking Fast and Slow*, har for øvrig måttet tåle hard kritikk fra sine egne siden det har vist seg vanskelig å dokumentere cognitive bias utenfor oppkonstruerte problemløsningsoppgaver. At determinisme skulle være rådende innenfor kognitiv psykologi eller evolusjonspsykologi, finner jeg tvilsomt. I denne sammenhengen får jeg lyst å trekke frem at en av de selvhjelps bøkene som har hjulpet noen av mine pasienter best, er skrevet av en norsk evolusjonspsykolog (*128 sider om tvang* skrevet av Leif Edward Kennair Ottesen).

Om ikke *Bløff* gir en fullstendig oversikt over all verdens juks og bedrag (det hadde ikke vært mulig), gir den leseren et godt stillbilde av samfunnsmennesket anno 2014. Vil man gjøre seg gjeldende i samfunnsdebatten og i konversasjon uten å gjennomføre en

anstrengende oppdatering på kunst, kultur, politikk og litteratur, gir boken et godt utgangspunkt for sosial bløffing.

Anmeldt av Katharine C. Williams

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 51, nummer 9, 2014, side